

Ірина Білоус

БІДНІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Досліджено рівень життя населення України. Визначено необхідність державного регулювання в політиці подолання бідності. Запропоновано шляхи подолання бідності.

Проблема бідності – одна з ключових у сучасному світі. Для України ця проблема є однією з найбільшочіших у суспільному житті країни. Навіть, успішне проведення політики економічного зростання не може забезпечити ефективне впровадження відповідної соціальної політики у разі, якщо остання не є досконалою і комплексно розробленою.

Сьогодні проблему бідності досліджують ряд вчених різного фаху: соціологи, філософи, економісти, політики, зокрема, можна виділити Лібанову Е., Богиню Д., Куценко О., Якубу О. Власне, в своїх працях науковці дають визначення та оцінку бідності, розглядають питання розподілу доходів населення, причини та шляхи подолання бідності тощо.

В даній статті охарактеризовано основні показники рівня життя населення України та обґрунтовано шляхи подолання бідності.

Як зазначено в Програмі Кабінету Міністрів України "Назустріч людям" зусилля Уряду, насамперед, має бути спрямовано на подолання бідності в країні [1]. Дієва політика подолання бідності повинна спиратися на створення економіко-правових умов для збільшення доходів, підвищення економічної активності населення та зменшення його розшарування за рівнем доходів. Реалізація Урядової політики повинна забезпечити перехід від використання дешевої праці до висококваліфікованої з належною оплатою через:

- удосконалення законодавства щодо порядку та критеріїв визначення мінімальної заробітної плати та законодавчого забезпечення запровадження мінімальної погодинної заробітної плати як державного соціального стандарту;
- зменшення навантаження на фонд оплати праці шляхом перерозподілу між роботодавцями і працівниками платежів та зборів і розширення бази оподаткування;
- усунення диспропорцій у міжгосподарських та міжгалузевих співвідношеннях оплати праці працівників бюджетної сфери, значне підвищення її розмірів;
- залучення необхідних інвестицій у виробництво та людський капітал;

Наукові записки

- забезпечення захисту права працівників на своєчасне та у повному розмірі отримання заробітної плати, а також погашення заборгованості, що накопичилася;

- істотне зменшення питомої ваги населення, яке перебуває за межею бідності, та зміцнення позицій середнього класу.

За даними Держкомстату України період економічного зростання в країні позначився певним покращенням рівня життя населення [2]: реальні доходи збільшилися, зокрема, у 2003 р. приблизно на 9,1%, у 2004 р. – на 19,6%, у 2005 р. – на 20,1%, за січень – липень 2006 р. до січня – липня 2005 р. на 20,0%. Та попри ці позитивні зрушення загальний рівень доходів залишається надто низьким, щоб забезпечити громадянам якість життя, співставну з якістю життя громадян європейських країн. Належного рівня життя не забезпечує навіть повна зайнятість працівника. Близько 85% бідних сімей – це сім'ї, в яких принаймні одна особа працює. Майже третині (32,3%) працівників у вересні 2005 р. було нараховано заробітну плату, не вищу прожиткового мінімуму для працездатної особи (у вересні 2004 р. цей показник становив 39,3%). Якщо співставити середньомісячну заробітну плату за підсумками 1 кварталу 2006 року з показником середнього прожиткового мінімуму на одну особу, то це співвідношення по Україні складає 2,17 рази (найбільше у м. Києві – 3,56 рази, Донецькій області – 2,57 рази, Дніпропетровській області – 2,45 рази; найменше у Вінницькій, Волинській та Тернопільській областях – відповідно 1,6, 1,59 та 1,5 рази).

Наша країна залишається далеко позаду європейських країн за рівнем оплати праці: відставання за цим показником суттєво перевищує відставання за продуктивністю праці. Заробітна плата в Україні знецінена. За оцінкою експертів Фонду ім. О. Разумкова, мінімальна заробітна плата вже сьогодні повинна становити не менш як 700 гривень. А та мінімальна зарплата, яка встановлена законом, шестеро менша від відповідного показника Польщі. До того ж фактично виплачувана зарплата ще менша. Більшість населення України сьогодні живе, практично, за рахунок соціальної допомоги.

Низькими є і показники, що характеризують частку заробітної плати у ВВП та собівартості продукції. Цей показник в останні роки становив менше 45%, тоді як у країнах Європейського Співтовариства – в середньому 65% [3].

Незначне підвищення більшості соціальних виплат, пенсій, мінімальної зарплати відчутно не вплинуло на зростання середньодушового доходу. До того ж, це зумовило повзучу інфляцію — зростання цін на споживчому ринку, особливо на продовольчі товари. Так, порівняно з відповідним періодом 2004 року в січні-квітні 2005 році ціни на непродовольчі товари зросли на 5,6%, тоді як на продовольчі — на 17,9%. Отже, негативними наслідками такого збільшення є підвищення тиску на зростання цін та зниження стимулів до праці. Оскільки на харчування більшість населення витрачає близько двох третин доходу, ці підвищення досить швидко "з'їдаються" інфляцією.

Низькі стандарти оплати праці та відсутність безпосереднього зв'язку між заробітками та ефективністю праці впливають на зниження економічної та трудової активності. Посилення розшарування населення не відповідає вимогам наближення України до європейських стандартів рівня життя. В Україні формується розподіл населення за доходами, характерний не для країн Європейського Союзу, а для латиноамериканських країн, де основна частина населення концентрується в групі з низькими доходами, а розрив між багатими та бідними постійно зростає. Бідність залишається важкою економічною і соціальною проблемою суспільства.

Надмірне зростання соціальних трансфертів зруйнувало базове співвідношення між заробітною платою та соціальними трансфертами. Це вивело на перший план проблему фінансового забезпечення соціальних орієнтирів. Незважаючи на суттєве зростання заробітної плати, а отже, і надходжень до Пенсійного фонду, останній відчуває нестачу фінансових ресурсів для виплати пенсій і частково поповнюється за рахунок бюджетних коштів. Частка коштів державного бюджету у загальній сумі надходжень до Пенсійного фонду зросла з 16% у першій половині 2004 р. до 37,4% у 2005 р. [3]. Відсутність зв'язку між обсягами соціальних виплат та страховими внесками загрожує фінансової нестабільності фондів соціального страхування та місцевих бюджетів.

Щодо прожиткового мінімуму, то за Законом України «Про прожитковий мінімум» — це вартісна величина набору продуктів харчування непродовольчих товарів та послуг, необхідних для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, задоволення соціальних та культурних потреб особистості [4]. На відміну від межі малозабезпеченості, прожитковий мінімум розраховується для основних соціальних та демографічних груп населення: працездатних осіб, осіб, які втратили працездатність, дітей віком до 6 років та від 6 до 18 років.

Показник прожиткового мінімуму використовується для оцінки рівня життя в Україні, встановлення мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії за віком, соціальної допомоги, допомоги сім'ям з дітьми, допомоги по безробіттю, визначення права на соціальну допомогу.

Із застосуванням соціального стандарту прожиткового мінімуму виникли чисельні проблеми в ході бюджетного процесу-2006. В першу чергу, це стосується новації уряду поетапно збільшувати прожитковим мінімум протягом року. Так, Законом про держбюджет на 2006 рік встановлено такі розміри прожиткового мінімуму: з 1.01.2006 — 453 грн., з 1.04.2006 — 465 грн., з 1.10.2006 — 472 грн.

За законом «Про прожитковий мінімум», прожитковий мінімум може переглядатись протягом

року з врахуванням поточного рівня інфляції та індексу цін, тобто його розмір можна переглядати протягом бюджетного року у визначених випадках. Крім того, цей стандарт розраховано на основі застарілої структури споживчого кошику, яка повинна була переглядатись саме у 2005 році. Можна зробити висновок про застосування маніпуляцій при визначенні прожиткового мінімуму і використання цього стандарту як технічного нормативу для забезпечення пенсійних виплат відповідно до реальних можливостей Пенсійного фонду та держбюджету. Варто зазначити, що з часу затвердження "першого" прожиткового мінімуму у 2000 році до 2004 року його розмір номінально зріс з 270 грн. до 362 грн., тобто на 25%. За цей же період зростання цін на споживчі товари та послуги склало 32,5%. Очевидно, що встановлені розміри прожиткового мінімуму не відповідали реальній вартості споживчого кошика.

Щодо застосування прожиткового мінімуму варто відзначити непослідовність використання цього базового соціального стандарту для здійснення соціальних платежів, пенсій та інших соціальних стандартів.

На даний момент прожитковий мінімум застосовується тільки для встановлення розміру державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям та сім'ям з дітьми, соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам. Незважаючи на вимогу Конституції, прожитковий мінімум не застосовується до визначення мінімальної зарплати, мінімальної пенсії, пільгових пенсій та допомог.

Реалізація ефективної політики прожиткового мінімуму потребує прийняття нових та удосконалення системи чинних нормативно-правових актів, зокрема, про оплату праці, державні соціальні стандарти, прожитковий мінімум, державну соціальну допомогу, загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, загальнообов'язкове державне страхування на випадок безробіття, недержавні пенсійні фонди, Податкового кодексу України тощо.

Бідність не можна подолати лише шляхом підтримки нужденних, потрібні комплексні підходи, орієнтовані як на бідних, так і на відносно забезпечені верстви населення. Міжнародний досвід доводить, що найбільших успіхів на постіндустріальному етапі розвитку досягають країни, які надають першість стратегічним пріоритетам розвитку людського капіталу – творчого, професійного, освітнього, трудового, фізичного потенціалу громадян.

Нагальною необхідністю є перенесення акцентів з допомоги соціально вразливим верствам суспільства на розвиток ринку праці й максимальне розширення зайнятості, забезпечення гідної винагороди за працю, на заохочення економічної активності. Політика доходів повинна бути спрямована у напрямі стимулювання зростання легально сплачуваної заробітної плати як обов'язкової передумови фінансової спроможності системи загальнообов'язкового соціального страхування, передусім пенсійного. Ефективна трансформація політики доходів забезпечить істотне підвищення рівня життя широких верств населення та формування соціальної структури, наближеної до європейської.

Важливим напрямом трансформації політики доходів є удосконалення порядку встановлення мінімальної заробітної плати, поступове підвищення її рівня до прожиткового мінімуму для осіб працездатного віку.

Потрібні певні корективи у політику подолання безробіття, адже в Україні це більш складне явище, ніж може здаватися на перший погляд виходячи з офіційних даних (значна частка безробітних взагалі не потрапляє до статистичної обробки). Найвищий рівень безробіття постійно фіксується в західних регіонах, де практично відсутні великі промислові об'єкти. Тому, на нашу думку, політика держави повинна бути спрямована на створення умов для розвитку малого і середнього бізнесу. Малий та середній бізнес повинен стати реальним фактором подолання бідності.

Для працюючого населення передумовою зменшення кількості бідних є розвиток вітчизняної економіки шляхом підтримки всіх видів приватної ініціативи та підприємництва, а також за рахунок тимчасового захисту вітчизняного виробника за допомогою митного тарифу.

Необхідні ефективні реформи у сфері освіти, охорони здоров'я, житлової політики, які значною мірою будуть опиратися на грошові внески працівників і забезпечувати соціальну підтримку непрацездатних.

Ключовою складовою є розвиток системи пенсійного страхування, зокрема, шляхом забезпечення фінансової стабілізації солідарної системи, поступового переведення пенсій, що призначаються на пільгових умовах або за вислугою років, із солідарної системи до недержавних пенсійних фондів, якнайшвидшого запровадження обов'язкової накопичувальної системи та прискореного розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Говорячи про європейський вибір, ми повинні перестати декларувати часові рамки вступу до Єврозою. Більше уваги треба приділяти підвищенню рівня життя, соціальних гарантій наших співгромадян, розвитку демократії. Адже для суспільства насамперед в цьому і є сенс європейського вибору.

Соціальне напруження зумовлене економічними і демографічними змінами та глобальним економічним та соціальним тиском, спонукає до усвідомлення того, що Україні потрібна нова модель соціальної політики. Європейська модель добробуту може виступати як доцільно організоване поле задоволення широкого кола суспільних потреб щодо вирішення соціальних проблем. Адже, вона характеризується високим рівнем соціальних видатків, соціальними програмами, що базуються на страховій основі і відзначені солідарністю поколінь. Така модель забезпечує вагому підтримку зайнятості, а значні інвестиції в людський капітал та соціальну інфраструктуру зумовлюють низький рівень бідності та відносно невелику суспільну нерівність.

Наукові записки

На нашу думку, основою всієї діяльності щодо подолання бідності має бути економічне піднесення і зростання рівня життя населення країни в цілому. Без докорінної зміни ситуації в економіці і на ринку праці зокрема, без зростання попиту на робочу силу і можливостей забезпечення повної продуктивної зайнятості залишиться недосяжною і амбіційна мета подолання бідності. Цей напрям діяльності стосується всіх верств населення, незалежно від їх майнового стану. Таким чином, до напрямів подолання бідності слід віднести:

1. Створення працездатним верствам населення умов для самостійного розв'язання проблем власного добробуту, що можливе лише в разі забезпечення продуктивної зайнятості, збалансування попиту і пропозиції на ринку праці, запобігання безробіттю.

2. Формування економічно-правових умов для збільшення доходів і зростання економічної активності працездатних громадян через розвиток малого і середнього бізнесу.

3. Підвищення ефективності соціальної підтримки уразливих груп населення, шляхом реформування системи соціального захисту, посилення цільової орієнтації соціальних програм, запровадження адресної соціальної допомоги.

4. Поєднання політики подолання бідності з підтримкою становлення середнього класу, як важливого чинника економічного та соціального прогресу.

5. Легалізація прихованої частини доходів населення в результаті впровадження системи пенсійного забезпечення на заощаджувальних засадах і страховій основі, удосконалення механізму залучення працюючих до участі в прибутках підприємств і організацій, що має стати стимулом для зростання оплати праці в структурі грошових доходів.

6. Зменшення бюджетних соціальних витрат внаслідок запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим і бідним домогосподарствам (сім'ям) з урахуванням як поточних сукупних доходів, так і вартості накопиченого майна.

Ми впевнені, що практична реалізація даних вимог сприятиме в перспективі успішному вирішенню актуальної для нашої країни проблеми – подолання бідності значної частини населення.

Література

1. Програма діяльності Кабінету Міністрів України "Назустріч людям"// Соціальний захист. №2, 2005.–С.2-6. 2. Статистичний щорічник України за 2005 рік (Держкомстат України)/ За ред. Осауленка.-Київ, «Консультант» 2006р.–575с. 3. Доповідь Президента України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2005 році»: <http://www.niss.gov.ua>. 4. Закон України «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 р. №966-ХІV. 5. Сітнікова Н.П. Економічні передумови подолання бідності в Україні, як один з пріоритетів стратегії розвитку// Формування ринкових відносин в Україні.-№12, 2003.–С.10-15.

Irena Bilous

POVERTY IN UKRAINE AND WAYS OF IT DESTRUCTION

The standard of living of the population in Ukraine has been investigated. Necessity of state regulation for politics of destruction of poverty has been determined. The ways destruction of poverty have been offered.